

ANALI
Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku
Sv. 28, Str. 25-51, Zagreb – Osijek 2012.
Primljeno na sjednici Razreda za medicinske znanosti 19. prosinca 2012.

Izvorni znanstveni rad

UDK: 323.15(=162.3):614(497.54).

Vlatka Dugački*

DJELOVANJE ČEŠKIH DRUŠTAVA U SLAVONIJI NA PROSVJETNOM I ZDRAVSTVENOM PROSVJEĆIVANJU MANJINE U PRVOJ POLOVINI XX. STOLJEĆA

Pripadnici češke manjine, većinom naseljeni na području današnje Požeško-slavonske, Bjelovarsko-križevačke, Virovitičko-podravске, Zagrebačke i Vukovarsko-srijemske županije, trudili su se razviti društveni, kulturni i prosvjetni život i time sačuvati svijest o nacionalnoj pripadnosti i materinji jeziku. U tu su se akciju aktivno uključile češke novine na hrvatskom prostoru koje su ciljanu skupinu pretplatnika tražile među najširim slojevima, pokušavajući doprijeti do seoskog stanovništva te raditi na njegovu buđenju i samosvijesti. Novine su se posebice zalagale za gospodarski napredak i politička prava doseljenika, kao i za osnivanje manjinskih škola i društava. Za to su im služila češka društva, čija je svrha prvenstveno bila obrazovno-poučna i zabavna i čijim su se zaslugama intenzivno otvarale češke privatne i dopunske škole. Uz to što su češka društva usrdno djelovala na prosvjećivanju pripadnika manjine, koji su u prvim desetljećima XX. stoljeća bili zaokupljeni borbom za preživljavanje i očuvanje nacionalnoga i kulturnog identiteta, aktivno su sudjelovala i u razvoju medicinske skrbi i zaštite, organizirajući brojna poučna predavanja popraćena fotografijama, dijafilmovima i dijapozitivima, kao i higijenskim i gospodarskim filmovima, time dopirući do najširih slojeva pripadnika češke manjine.

Ključne riječi: češka manjina, Slavonija, Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija.

Uvod

Stoljetne veze Čeha i Hrvata neprekinute su do današnjih dana. Od prvih dodira u IX. stoljeću, preko masovnijeg i sustavnijeg doseljavanja u drugoj polovini XIX. stoljeća, češka manjina okupljena u manjinskim društvima do danas je ostala neizostavan dio hrvatskoga kulturnog naslijeđa. Iako su u historiografiji bili zahvaćeni pojedini segmenti problematike češke manjine na hrvatskom prostoru, ovim radom želimo ukazati na jedan općeprihvaćen i svima poznat, ali možda

* Dr. sc. Vlatka Dugački, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Frankopanska 26,
10 000 Zagreb / 01 4800 445 / vdugacki@gmail.com

upravo stoga nedovoljno obrađen segment – djelovanje čeških društava na prosvjetnom i zdravstvenom prosvjećivanju manjine, kako smo rad i naslovili. Iako je osnutak ili rad društava bio obrađen ili tek spomenut pri obradi mjesta koje je nastanjivala češka manjina, zbog ograničenosti prostora u ovom radu ne želimo davati pregled osnutaka čeških društava niti se u većoj mjeri baviti njihovom društvenom djelatnošću, već ukazati na njihovu prosvjetiteljsku djelatnost u prvoj polovini XX. stoljeća kada su pripadnici češke manjine, većinom zemljoradničkog podrijetla i nepismeni, bili nastanjeni u selima tada zahvaćenim trbušnim tifusom, dizenterijom, pjegavcem, difterijom, šarlahom, tuberkulozom, čime djelatnost čeških društava u Hrvatskoj dobiva na još većoj vrijednosti.

Pokušat ćemo odgovoriti na pitanje koji su bili problemi s kojima su se pripadnici češke manjine susretali te kako je sama manjina, odnosno njezini predstavnici, djelovala na njihovom rješavanju i u skladu s time na prosvjećivanju sela. Također se možemo zapitati koliko su na njihove akcije djelovale zdravstvene reforme Škole narodnog zdravlja pod vodstvom Andrije Štampara, odnosno koliki su odjek imale među manjinskim stanovništvom. Prilikom istraživanja, kao reprezentativno, uzeli smo područje Slavonije, odnosno Osječke oblasti, od 1929. Savske banovine, koju su, kako ćemo vidjeti, pripadnici češke manjine u najvećem broju naseljavali.

Pri tome valja napomenuti kako smo se pri izradi ovoga rada služili prvenstveno neobjavljenom građom koja se čuva u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, Državnom arhivu u Osijeku i Državnom arhivu u Bjelovaru, kao i češkim manjinskim tiskovinama koje su izlazile u istraživanom razdoblju, te objavljenom građom o češkoj manjini pa smo komparativnom analizom izvora željeli odgovoriti na navedena pitanja. Radi lakšeg praćenja sadržaja, u prikazu prosvjetiteljskog djelovanja čeških društava rabili smo određene sintagme koje nisu izvorne. To se ponajprije odnosi na nazive društava za koje smo većinom koristili njihove izvorne nazive, ali s hrvatskim pridjevkom kako je danas uvriježeno (Češka beseda Zagreb, Čehoslovačka obec Osijek). Nazive čeških novina i njihovih rubrika, koje u radu spominjemo, donosili smo u izvorniku, ali s prijevodom prilikom prvog spominjanja radi boljeg razumijevanja tematike kojom se bavimo. Naslove članaka u bilješkama navodili smo u izvorniku bez prevođenja, za razliku od citata koje smo prevodili. Također smo imena autora članaka u češkim periodičnim publikacijama donosili na način na koji su bili potpisani ispod teksta.

Začeci

Pojedinačna doseljavanja Čeha na današnje hrvatske prostore započela su već osnutkom Zagrebačke biskupije 1094. godine i njezinim prvim biskupom Duhom, koji je bio češkoga podrijetla. Daljnji češki duhovnici pristižu u nešto ve-

ćem broju tijekom XIII. i XIV. stoljeća, kada su i pristaše češkoga kralja Přemysla Otakara II. 1270. godine sagradile samoborsku tvrđavu.¹ Osim crkvenih lica, za vladavine Žigmunda Luksemurškog i Matije Korvina brojni češki plaćenici u Hrvatskoj sudjeluju u protuturskim ratovima². Prvi češki obrtnici dolaze tijekom XVI. stoljeća,³ a nakon poraza Osmanlija kraj Siska 1593. godine i učvršćivanja granica, ponovno stiže veći broj čeških svećenika i to posebice na zagrebačku isusovačku gimnaziju⁴. U većem broju su se Česi počeli naseljavati u drugoj četvrtini XIX. stoljeća i to iz okolice Tabora, Praga i Moravske, odnosno istočne i južne Češke, a najviše ih je stiglo u razdoblju od 1876. do 1890. godine⁵. Najveća koncentracija Čeha bila je u savsko-dravskom međuriječju između Bilogore na sjeveru i Save na jugu, Kalnika na zapadu i Dilj-gore na istoku te okosnica s obje strane rijeke Ilove, a najveća im je naseljenost bila u okolici Daruvara⁶. Naime, nakon Velikoga (Bečkoga) rata za oslobođenje (1683.-1699.), koji je završio mirom u Srijemskim Karlovcima, granice su se pomakle na Savu i Dunav te je došlo do reorganizacije Vojne krajine. Austrijske vlasti, trudeći se obnoviti razrušenu i opustjelu zemlju, posebice Slavoniju, poticale su naseljavanje Čeha i Nijemaca na novooslobođena područja. Pripadnici češke manjine u drugoj polovini XIX. stoljeća intenzivno su se naseljavali na prostore Požeške, Bjelovarsko-križevačke, Virovitičke, Zagrebačke i Srijemske županije te su počeli osnivati češka društva na hrvatskom prostoru. Prvo češko društvo bila je zagrebačka Češka beseda, osnovana 1874. godine, za kojom su uslijedile Češka beseda u Dubrovniku 1899. godine, te Češke besede u Daruvaru i Prekopakri, osnovane 1907. godine.

Malobrojna društva tada još nisu bila međusobno povezana, a time ni doseljenici, te su im nedostajale vijesti o aktivnostima ostalih društava, a time i mogućnost zajedničkoga djelovanja te su se bili prisiljeni isključivo koncentrirati

1 *Klaić, V.*; Povijest Hrvata, sv. 1., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1975. str. 279; *Matušek, J. (J. M.)*; Jihoslované a Češi v minulosti, Jednota, br. 9, 3. III. 1979, str. 15; br. 10, 10. III. 1979, str. 15; br. 11, 17. III. 1979, str. 15; br. 12, 24. III. 1979, str. 15; br. 14, 7. IV. 1979, str. 15; *Isti*; Češi v jihoslovanských zemích, Jednota, br. 1, 1. I. 1983, str. 19; br. 4, 22. I. 1983, str. 19; *Isti*; Vnykající Češi v životě Chorvatska, Naš koutek, 2/1992. Daruvar, 1992. str. 20.

2 *Klaić, V.*; Krapinski gradovi i legende o njima, Tiskara i litografija C. Albrechta, Zagreb, 1909; *Isti*; Povijest Hrvata, sv. 3., Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1975. str. 3, 66-75, 169, 211.

3 *Strohal, R.*; Češi mezi Chorvaty, Jugoslávští Čechoslováci, br. 52, 24. XII. 1929, str. 1-2.

4 *Matušek, J.*; Češi v jihoslovanských zemích, Jednota, br. 7, 12. II. 1983, str. 19.

5 *Auerhan, J.*; Čechoslováci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku, Knihovna Československého ústavu zahraničního, Praha, 1921; *Isti*; Československá větev v Jugoslavii, Knihovna Československého ústavu zahraničního, Praha, 1930. Prema njemu je 1876. godine u Hrvatskoj bilo 2.088 Čeha, 1880. godine 14.584, a 1890. godine 27.521.

6 *Folprecht, J.*; Čechoslováci v Jugoslavii, Spolek »Komenský«, Praha, 1936; *Pepeonik, J.*; Česi u Hrvatskoj. Prilog poznavanju djela Savsko-dravskog međurječja. Geografski glasnik, 29/1967, Zagreb, 1967. str. 44-59.

na djelovanje u svojim malim zajednicama. Iz tog su razloga predstavnici češke manjine u prvim desetljećima XX. stoljeća počeli razmišljati kako povezati raštrkane doseljenike i dati im čvrstu organizaciju koja bi im pomogla da se lakše održe u novoj domovini. Upravo s ciljem povezivanja pripadnika češke manjine za Austro-Ugarske Monarhije pokrenute su prve češke novine na hrvatskom prostoru - *Český list* (Češki list). Novine su bile pokrenute u Zagrebu, u lipnju 1911. godine, te su, iako su izlazile u gradskoj sredini, ciljanu skupinu pretplatnika tražile među širim slojevima. *Český list* je posebice pokušao doprijeti do seoskoga stanovništva te raditi na njegovu buđenju i samosvijesti, što je vidljivo iz njegovih rubrika namijenjenih najširim slojevima stanovništva. Primjerice, rubrika *Nrodní hospodářství* (Narodno gospodarstvo) pozivala je češke investitore i banke da ulažu u južnoslavenske zemlje, hvaleći pritom njihovo bogatstvo i potencijale, rubrika *Zemědělství* (Zemljoradnja) davala je naputke i savjete za unapređivanje poljoprivrede i života na selu općenito, dok je rubrika *Hadanky* (Zagonetke) predstavljala začetak djelovanja na prosvjećivanju manjine. Naime, sretni odgonetač je u svakom broju dobivao knjigu na poklon. Za istraživanje organiziranja češke manjine u Hrvatskoj najzanimljivija je rubrika *Dopisy* (Pisma), koja je osim vijesti iz čeških društava (o zabavama, koncertima i dr.), svjedočila i o svakodnevnim problemima na koje su pripadnici manjine nailazili. Novine su se posebice zalagale za gospodarski napredak i politička prava doseljenika, za osnivanje manjinskih škola i društava, naglasivši kako bi se društva trebala posvetiti isključivo poučno-zabavnim zadacima, a nikako političkim. U društvu bi svaki pripadnik manjine trebao naći duhovnu okrepu i spas od odnarođivanja, po mogućnosti uz knjigu, a nikako uz alkohol. Također je kroz *Český list* bilo predlagano osnivanje društava u svim mjestima naseljenim češkom manjinom, a ne samo u onim većima, te su se javljali planovi o osnivanju središnjice čeških društava. Uredništvo novina ujedno je davalo i kritiku dotadašnjega rada čeških društava, koja »što se tiče daljnjeg širenja ne daju znakove života. Ona su poput prisilnih organizacija gdje nema pravoga društvenog života već samo srdžba, zavist, ogovaranje i klevetanje⁷.« Kao razlog tome isticali su pomanjkanje češke inteligencije, koja bi im dala »uzvišeniji smjer djelovanja⁸.« Iz tog je razloga uredništvo novina *Český list* poticalo osnivanje manjinskih čeških škola riječima: »I kad ne bi bilo drugih razloga koji bi pozivali na sjedinjenje slavenskih naroda i ovaj bi razlog bio dovoljan jer se radi o najdragocjenijem, o djeci. No, predstavimo si jasnije tu našu slavensku neslogu koja nas karakterizira u cijelom svijetu, gdje u sitnice sumnjamo, potom nazdravljamo pobratimstvu, a onda radimo svaki za sebe. To nam je slaba strana koju neprijatelj vidi i odnarođuje nam djecu. Je-

7 Význam zkládaní českých spolků v cizině, Nový český list, br. 17, 26. IV. 1913, str. 1.

8 K činnosti našich krajanských spolků z hranicemi, Nový český list, br. 5, 24. I. 1914, str. 1.

dino materinji jezik i narodne škole mogu djetetu usaditi čestitost⁹.« Istodobno su pozivali hrvatske vlasti neka se zbog pomanjkanja domaćih učitelja obrate češkoj vladi, gdje je na tisuće učitelja bez posla, a željeli bi dati »hrvatskom narodu cvijet svoje kulture koji bi osnažio kulturnu i gospodarsku razinu hrvatskog sela¹⁰.« Ujedno su preporučivali školovanje na visokim školama u Zagrebu i Pragu, no nikako u Beču i Grazu.

Novine su pozivale na doseljavanje u Slavoniju, koju su doživljavali kao puštu zemljoradničku zemlju, koja čeka da je se obradi i gdje se domaći seljaci drže zastarjelih gospodarskih nazora »pleti kotač ko i otac«. Posebno valja istaknuti činjenicu kako se nije preporučivalo doseljavanje isključivo s »idealima o slaven-skoj uzajamnosti«, bez znanja jezika i ikakva kapitala¹¹. Uz to se je doseljenike upozoravalo da ovdašnji Česi i dalje nemaju zavičajnost te su isključeni iz općinske uprave, nisu članovi zemaljskih društava, prezreni su, stalno trpe prijekore i uvrede te su pod nogama domaćega stanovništva¹².

Društveno organiziranje

Završetkom Prvoga svjetskoga rata i raspadom Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine, Češka i Hrvatska su postale dva zasebna državna tijela. Osnivanjem novih državnih tvorevina, Čehoslovačke Republike i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (dalje Kraljevina SHS), Česi u Hrvatskoj našli su se odsječeni i otuđeni od matične domovine, ne samo teritorijalno, već i državnim granicama, te su postali nacionalna manjina u novoj domovini¹³. Ponovno se je, na novim

9 Mad'risace mezi Jihoslovany a charvatský národní svatek, Nový český list, br. 4, 16. VII. 1911, str. 1.

10 Němečtí učitelé z Čech do Charvatska?, Nový český list, br. 13, 28. III. 1914, str. 1.

11 Krajanům na úvaženu, Nový český list, br. 31, 2. VIII. 1913, str. 1.

12 Česi koji su se doselili u Hrvatsku prije 1867. godine, uspostavom Austro-Ugarske Monarhije, automatski su postali ugarski državljani te dobivali zavičajno pravo. *Mutavdžić, K.*; Zavičajno pravo. Zakon od 30. travnja 1880. ob uređenju zavičajnih odnošaja i prijašnji propisi o stečenju i gubitku zavičajnoga prava, Naklada Knjižotiskare C. Albrecha, Zagreb, 1894; *Pirkmajer, O.*; Zakon o državljanstvu, Izdavačka knjižara G. Kona, Beograd, 1929. str. 390-391; *Vaculík, J.*; Emigracija Čeha u Hrvatsku i njihova poslijeratna reemigracija, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, 2/2008, Bjelovar, 2008. str. 117-124. Prema Zakonu o zavičajnosti za Hrvatsku i Slavoniju od 30. travnja 1880. mogli su ga postići samo hrvatsko-ugarski državljani.

13 Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1921, kut. 47; HDA, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1931, kut. 53. U međuratnom razdoblju, prema popisu stanovništva iz 1921. u Kraljevini SHS bilo je 46 777 Čeha, odnosno njih 32 424 u Hrvatskoj, Slavoniji i Medimurju, a 348 u Dalmaciji. Prema istom popisu u bjelovarskom kotaru bilo je 1897 Čeha, a u gradu Bjelovaru njih 609, u daruvarskom kotaru njih 8378, Pakracu 2244, požeškom kotaru 2407, a u gradu Požezi njih 270. Prema popi-

osnovicama, javila potreba za okupljanjem češke manjine te za njezinim političkim i kulturnim organiziranjem. Iz tog se razloga osnutkom Kraljevine SHS povećao broj čeških društava, pod nazivom *beseda* ili *obec*, s pridjevkom češka ili čehoslovačka. Mada je broj društava najveći bio početkom 1930-ih, istodobno je u drugoj polovini 1930-ih velik broj njih prestao s radom, prvenstveno iz financijskih razloga¹⁴. Njihova je svrha bila obrazovno-poučna i zabavna, dok je politika načelno bila isključena. U programu Češke besede u Zagrebu, osnovane 1874. godine, kao zadatak je bilo navedeno okupljanje svih Čeha, koji se u Hrvatskoj osjećaju kao u tuđini, dok se u pravilima ističe kako će Beseda nastojati sačuvati tradicije svog naroda te pružati pomoć kulturnim nastojanjima Čeha i Hrvata¹⁵. Prema pravilima Češke besede u Daruvaru, osnovane 1907. godine, njezini su zadaci bili »poučavati i odgajati naseljene Čehe u gradu i okolici, odgajati ih u narodnom duhu, i to kako kulturnim radom, tako i čitanjem knjiga«¹⁶. U pravilima Čehoslovačke besede u Osijeku, osnovane 1920. godine, bilo je utvrđeno kako će se obrazovno-poučni i zabavni ciljevi ispuniti priređivanjem rasprava i stručnih predavanja, pretplatom na različite časopise i knjige zabavnog i poučnog sadržaja te posuđivanjem istih članovima, organiziranjem društvenih zabava, izleta i svečanosti, kao i priređivanjem amaterskih predstava i glazbenih događanja¹⁷. Isti su ciljevi ponovljeni u pravilima sjedinjenih zagrebačkih društava Češka beseda i *Český vystěhovalec* (Češki iseljenik), osnovanog 1913. godine, koja su od 1937. godine, nakon izgradnje zajedničkoga Narodnog doma u Šubićevoj ulici djelovala pod nazivom *Spojené spolky Česká beseda a Československá obec* (Udružena društva Češka beseda i Čehoslovačka obec)¹⁸.

Porastom čeških društava i s ciljem njihova povezivanja sa slovačkim društvima, javila se inicijativa za osnivanjem krovne organizacije pod nazivom *Československý Sváz* (Čehoslovački savez). Promidžbu oko osnivanja Saveza preuzele

su iz 1931. po narodnosti je bilo ukupno 110 662 »Čehoslovaka«, odnosno u Savskoj banovini njih 35 372 po narodnosti, a 43 728 po materinjem jeziku, a u Primorskoj banovini njih 479 po narodnosti, a 539 po materinjem jeziku. Gledajući prema češkom kao materinjem jeziku, prema popisu iz 1931. godine u bjelovarskom kotaru bilo je 1715 Čeha, a u samom gradu Bjelovaru njih 632, u daruvarskom kotaru njih 8426, Pakracu 2682, požeškom kotaru 2806, a u gradu Požezi njih 241.

14 *Bezdiček, J.*; K nové práci, Jugoslávští Čechoslováci, br. 5, 2. II. 1939, str. 1.

15 *Hanzl, J.; Matušek, J.; Orct, A.*; Borbeni put I. Čehoslovačke brigade »Jan Žižka z Trocnova« NOVJ, Čehoslovački savez u Jugoslaviji, Daruvar, 1968. str. 29-30.

16 *Matušek, J.*; Česká beseda v Daruvaru po II. svetové válce, Jednota, br. 4, 1. II. 1958, str. 3; *Isti*; Česká beseda v Daruvaru 1907-1982, Jednota, Daruvar, 1982; *Isti*; Dosud neznane dokumenty o Českem dome v Daruvaru, Přehled kulturních, literárních a školských otázek, 20/2000, Daruvar, 2000. str. 86-91; *Isti*; Beseda a mladež 1907-1941, Přehled kulturních, literárních a školských otázek, 21/2001, Daruvar 2001. str. 3-22.

17 Državni arhiv Osijek (dalje DAO), fond 413, Češka (Čehoslovačka) beseda u Osijeku, 1913-1941, kut. 1.

18 HDA, fond 1363, Pravila ujedinjenih udruženja Češke besede i Čehoslovačke obec, 2304.

su novine češke manjinske *Československé listy* već 1919. godine¹⁹. U ožujku 1921. godine, bio je objavljen proglas zagrebačke Češke besede o osnivanju Saveza čehoslovačkih društava u Jugoslaviji te nacrt njegova budućeg programa, prema kojemu bi trebalo »udružiti sve pripadnike čehoslovačkog naroda, koji žive na području Kraljevine SHS u zajedničkom kulturnom, narodno gospodarskom i narodno političkom radu kao i u uzajamnoj moralnoj potpori i narodnom predstavljanju²⁰.« Uloga Saveza bila je zamišljena kao potporna te da Savez bude isključivo nepolitična organizacija, s ciljem udruživanja pripadnika češke manjine, »koji danas nisu niti Česi ni Hrvati«, sa Slovacima. Osnivanje Saveza podržalo je 19 društava iz Kraljevine SHS te je zagrebačka Češka beseda 28. i 29. lipnja 1921. godine u Osijeku sazvala *První sjezd Čechoslováků v Jihoslávii* (Prvi kongres Čehoslovaka u Jugoslaviji)²¹. Prema tim pravilima, članovi Saveza mogli su postati pripadnici češke i slovačke manjine i iz krajeva u kojima nisu bila osnovana manjinska društva²². Među važnijim pitanjima koja je Savez trebao riješiti istaknuto je otvaranje čeških škola, konačno rješavanje pitanja državljanstva te osnivanje novčarskih zavoda i gospodarskih društava. U skladu s tim, 1926. godine, kao radno tijelo Čehoslovačkog saveza, bila je osnovana Matica školska. Njezino se sjedište isprva nalazilo u Daruvaru, da bi nakon podjele države na banovine 1929. godine, bilo premješteno (1930.) u Zagreb. U djelokrug Matice ušle su sve češke škole i tečajevi na području Savske banovine, od 1939. godine Banovine Hrvatske. Iako je slanje učitelja na jezične tečajeve u inozemstvo u početku bilo pod nadležnošću Prosvjetnog i gospodarskog odbora Čehoslovačkog saveza, to je ubrzo preuzela Matica, kao i svu brigu oko škola²³. Financijska sredstva za otvaranje škola i izgradnju školskih zgrada djelomično je osiguravala

19 Svaz a Dolní Zem, *Československé listy*, br. 10, 13. IX. 1919, str. 1.

20 Na osnivanju Saveza počela su 1919. raditi beogradska društva Havliček i Lumir. *Československé listy*, br. 10, 12. III. 1921, str. 1.

21 HDA, fond 1363, Pravila Češke besede u Osijeku, Zapisnik prvoga kongresa Čehoslovaka u Osijeku održavanog 28. i 29. juna 1921, 2294. Osnivanje Saveza podržale su: Čehoslovačka obec u Beogradu; Čehoslovačka obec u Osijeku, Čehoslovačka obec u Zagrebu, Čehoslovačka obec u Međuriću, Čehoslovačka obec u Subotici, Čehoslovačka obec u Usori, Češka beseda u Sarajevu, Češka beseda u Dubrovniku, Češka beseda u Zenici, Češka beseda u Tomašici, Češka beseda u Prekopakri, Čehoslovačka beseda u Prijedoru, Čehoslovačka beseda u Karlovcu, Čehoslovački kružok u Tuzli, Klub Čeha u Mariboru, Čehoslovačka beseda u Binguli, Čehoslovačka beseda u Derventi, Industrijski čitateljski krug u Bačkom Petrovcu.

22 HDA, fond 1363, Pravila »Čehoslovačkog saveza u kraljevini SHS«, 2294; Svaz, *Československé listy*, br. 20, 21. V. 1921, str. 1-2. Na kongresu su sudjelovali predstavnici 36 čeških i slovačkih manjinskih društava, za predsjednika kongresa bio je izabran Jan Frynta, službenik iz Osijeka. Za prvo sjedište Saveza bio je izabran Novi Sad, a prvo predsjedništvo su činili predsjednik L'udevít Mičátek, odvjetnik iz Novog Sada, potpredsjednik Jan Růžička, inspektor iz Ljubljane, tajnik Vladimír Mičátek, učitelj iz Kisača, i Julius Kubany, učitelj iz Bačkog Petrovca. Sjedište Saveza 1924-37. bio je Beograd, a 1937-41. Zagreb.

23 *Matušek, J.*; Česi u Hrvatskoj, Jednota, Daruvar, 1996. str. 109.

Matica, dio je davao Savez, a dio društva. Velika materijalna pomoć pristizala je od Obrazovnog i podupirućeg društva Ilova u Chicagu²⁴ i iz Čehoslovačke. No, od 1927. godine, čehoslovačko Ministarstvo prosvjete smanjilo je davanja za manjinske škole te je većina tereta pala na leđa Matice školske Čehoslovačkog saveza. Također je do 1927. godine manjinske škole financijski podupiralo i češko društvo »Komenský«, za potporu čehoslovačkih škola u inozemstvu, iz Praga (*Spolek pro čsl. škol. zahraničních*), koje je 1925. godine uputilo dopis češkim društvima u Kraljevini Jugoslaviji da im više ne šalju molbe za potporu otvaranja i gradnje manjinskih škola jer društvo nema takovih materijalnih mogućnosti²⁵. Nakon okupacije Čehoslovačke i osnivanja Češko-moravskog protektorata 1939. godine, pomoć je prestala pristizati te je Maticu školsku financirala Čehoslovačka banka, sve do travnja 1941. godine kada je Matica prestala s radom²⁶.

Već spomenuti Prosvjetni i gospodarski odbor bio je osnovan 1931. godine, a iduće je godine postao odsjek Čehoslovačkog saveza. Njegova je aktivnost prvenstveno bila usmjerena na razvoj kulturnog i društvenog života češke manjine u Savskoj banovini. Osim što su zalaganjem odbora bile osnivane nove besede, poput Čehoslovačke besede u Ivanovu Selu (1934.) nakon više od sto godina postojanja naselja²⁷, istodobno su u požeškom, daruvarskom, bjelovarskom i zagrebačkom okrugu bile osnivane dječje besidke i omladinski kružoci²⁸. Osim osnivanja društava, Odbor je predstavljao češku manjinu na raznim izložbama u Čehoslovačkoj, priređivao ljetne škole i jezične tečajeve za učitelje u Čehoslovačkoj, organizirao stipendije za studente, poučna predavanja, projekcije čeških filmova i brinuo se o radu amaterskih kazališta. Ondje gdje nije bilo čeških škola, organiziran je rad dječjih udruga i klubova mladeži pod nazivom *Besídka venskovské-ho dorostu* (Udruženja seoskoga podmladka). I novine *Jugoslávští Čechoslováci* imali su posebnu rubriku *Hlídko dorostu* (Straža podmladka). Udruženje seoskog podmladka u Končanici organiziralo je 1935. godine žetvene svečanosti, koje su djelomično bile snimane te je tako nastao prvi dokumentarni film o životu češke manjine u Hrvatskoj²⁹. Središnjica Odbora sa sjedištem u Zagrebu vršila je *de facto* sve funkcije Čehoslovačkog saveza do prestanka djelovanja 1941. godine³⁰.

Osim Čehoslovačkog saveza, od 1921. na području Kraljevine SHS počinje

24 Društvo je 1913. osnovao Václav Procházka iz Velikih Zdenaca. *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 18, 2. V. 1940, str. 1.

25 Državni arhiv Bjelovar (dalje DAB), fond 344, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, kut. 2.

26 HDA, fond 526, Čehobanka d.d. (1921-1948); *Matušek, J.*; Česi u Hrvatskoj, str. 111.

27 Krajan; Po více než stu letech, zakládají si v Ivanově Sele Besedu, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 2, 11. I. 1934, str. 2.

28 Zpráva Osvětového odboru při Čs. Svazu, *Jugoslávští Čechoslováci*, br. 15, 4. V. 1933, str. 3-4.

29 *Matušek, J.*; Česi u Hrvatskoj, str. 143.

30 *Matušek, J.*; Česi u Hrvatskoj, str. 98.

osnivanje društava, koja su nosila naziv *Jihoslovansko-československá liga* (Jugoslavensko-čehoslovačka liga) s ciljem jačanja slavenske solidarnosti. Lige su bile osnivane po uzoru na Jugoslavensku komisiju, osnovanu u Pragu 1919. godine, i na društvo pod nazivom *Československo-jihoslovanská liga* (Čehoslovačko-jugoslavenska liga), 1921. godine osnovano također u Pragu. Iako su prve Lige bile osnovane u Mariboru, Ljubljani i Celju, a 1922. u Beogradu, njihov rad nije pobudio značajniji interes češke manjine do 1925. godine kad je u Rogaškoj Slatini na kongresu svih liga, koje su djelovale u Kraljevini SHS, bio osnovan Središnji savez Jugoslavensko-čehoslovačkih liga. Prema pravilima tog Saveza, njihov je cilj bio: »centralizacija celokupnog rada na uzajamnom upoznavanju između Čehoslovaka i Jugoslovena; proučavanje kulturnih, gospodarskih i socijalnih prilika čehoslovačkih, centralizacija pokreta za gospodarsko i kulturno zbliženje između obe države i svaki drugi rad kojim se postižu što jače kulturne i gospodarske veze između Jugoslovena i Čehoslovaka. [...] Naročiti zadaci Saveza su: 1. osnivanje Jugoslavensko-čehoslovačkih liga u svim većim gradovima naše Kraljevine; 2. Inicijativa na svim poljima društvenog rada; 3. Moralno, a po mogućstvu i materijalno potpomaganje mesnih Liga; 4. Zastupanje interese mesnih Liga kod vlasti u Beogradu, budjenje interesovanja službenih pretstavnika države za težnje ove organizacije; 5. Propaganda za dolazak Čehoslovaka u našu državu«. Lige, članice Saveza jugoslavensko-čehoslovačkih liga, izrazile su 1935. godine u rezoluciji želju da se Deklaracija o kulturnoj suradnji između Jugoslavije i Čehoslovačke izmijeni u Kulturnu konvenciju, izražavajući nadu da će se svi prijatelji čehoslovačkog naroda učlaniti u lige, a ista nada odnosila se i na jugoslavensku omladinu »kako bi ideja jugoslovensko-čehoslovačkog bratstva još jače uhvatila korena u dušama onih od kojih zavisi budućnost obaju bratskih naroda«. Također su sve umjetničke ustanove pozvane da veću pozornost posvete slavenskim autorima, pravnike da djeluju »na zbliženju zakonodavstva između bratskih država«, te da se »na sedištima gde nema jugoslovensko-čehoslovačke trgovačke komore, osnuju privrednih sekcija koje bi služile cilju da se i na privrednom polju sprovede što uža saradnja između Kraljevine Jugoslavije i Čehoslovačke republike«. Rezolucija je završila pozivom jugoslavenskoj javnosti da podupre ciljeve liga, kao i željom za što užom suradnjom svih slavenskih liga i udruženja³¹. Godine 1931. u Beogradu i Pragu počeo je izlaziti dvojezični mjesečnik *Čehoslovačko-jugoslavenska revija*, koji je donosio niz priloga iz gospodarskog i kulturnog života obje zemlje na oba jezika. Izdavali su ga Čehoslovačko-jugoslavenska liga u Pragu i Savez jugoslavensko-čehoslovačkih liga u Beogradu³².

Interes manjine za lige pokušao je potaknuti i Čehoslovački savez, prema čijoj

31 DAO, fond 387, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, knj.1, kut. 1; Pravila Saveza Jugoslovensko-čehoslovačkih liga u Kraljevini Jugoslaviji, Beograd, Savez jugoslavensko-čehoslovačkih liga 1936. str. 1-3.

32 *Matušek, J.*; Česi u Hrvatskoj, str. 168-170.

su odluci od 20. lipnja 1926., svi članovi Saveza morali postati članovi Lige. Ta odluka Saveza potaknula je osnivanje liga u gotovo svim mjestima naseljenim češkom manjinom. Premda je taj proces započeo još 1927. godine, najveći zamah imao je od 1932. do 1935. godine³³. Tako od 1932. godine možemo pratiti osnivanje i djelatnost liga, ne samo u većim gradskim središtima poput Beograda, Ljubljane, Sarajeva i Zagreba, nego također u Crikvenici, na Krku, na Sušaku, u Daruvaru, Bjelovaru, Karlovcu, Požegi, Sisku, Vukovaru, Kragujevcu, Šapcu, Novom Sadu, Zrenjaninu, Subotici, Skoplju, Mariboru, Kranju, Ptuju, Celju, Bledu, iz kojih je djelovanje liga moglo doprijeti do sela naseljenih češkom manjinom. Također je bilo planirano proširenje rada liga po selima, priređivanjem prosvjetnih, gospodarskih i higijenskih predavanja i tečajeva kao i predavanja »iz svih područja života čehoslovačkih seljaka«, te planom da se »talentirani i ambiciozni jugoslavenski zemljoradnici šalju u Čehoslovačku da tamo u selima učestvuju u društvenom životu i racionalnoj zemljoradnji«³⁴. Uz lige po mjestima, također je djelovala Akademska sekcija Jugoslavensko-čehoslovačke lige na Sveučilištu u Zagrebu, čija je pripremna sjednica bila održana 14. lipnja 1934. godine jer se smatralo da bi studenti, koji se tijekom praznika razilaze po cijeloj Jugoslaviji »mogli poslužiti kao propagatori Liga«³⁵. Iako se u srednjim školama željelo osnovati Klub mladih prijatelja Čehoslovačke, to je bilo otežano školskim zakonima³⁶.

U prosincu 1934. godine, bio je osnovan Izvršni odbor Jugoslavensko-čehoslovačkih liga Savske banovine, s ciljem povezivanja svih liga u banovini »u svrhu što intenzivnijeg zajedničkog rada«. Zadatak Izvršnog odbora bio je davanje inicijative, organiziranje predavanja, izdavanje knjiga, osnivanje knjižnica i zamjena knjiga, suradnja s čehoslovačko-jugoslavenskim ligama u Čehoslovačkoj, propaganda turizma, filmovi, suradnja s čehoslovačkim organizacijama na prostoru Savske banovine, prikupljanje materijalnih sredstava za potrebe Jugoslavensko-čehoslovačke lige te rad na ekonomskom polju. Valja također napomenuti da je zagrebačka Liga bila sestrinska Ligi u Brnu³⁷. Od 1935. godine djelatnost liga počinje opadati (iako je 1938. dana inicijativa za otvaranjem novih tečajeva češkog jezika) i pred Drugi svjetski rat prestaju s radom³⁸.

33 Československý Sváz v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Národní jednota, br. 8, 24. II. 1927, str. 3.

34 DAO, fond 387, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, knj.1, kut. 1.

35 DAO, fond 387, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, knj.1, kut. 1.

36 DAO, fond 387, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, knj.1, kut. 1.

37 DAO, fond 387, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, knj.1, kut. 1.

38 DAO, fond 387, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, Jugoslavensko-čehoslovačka liga u Osijeku Predstojništvu Gradske policije, knj.1, kut. 1. Primjerice Liga u Osijeku je 1939. godine održala samo jednu sjednicu, a u travnju 1940. obustavila daljnji rad dok ne dobije upute od Saveza Liga u Beogradu.; *Matušek, J.*; Česi u Hrvatskoj, str. 168-170.

Prosvjetna djelatnost

Kako su manjine tek Vidovdanskim ustavom dobile pravo školovanja na materinjem jeziku, češke novine *Československé listy* su se tijekom razdoblja od 1918.-1922. godine intenzivno zalagale za osnivanje manjinskih škola, smatrajući kako je manjina izgubila dodir s češkom kulturom i narodom zbog pomanjkanja čeških škola i nemogućnosti učenja češkog jezika, također ističući opismenjivanje kao preduvjet prosvjećivanja češke manjine³⁹. Upravo je zato list u svibnju 1920. godine počeo objavljivati početnicu češkog jezika u sklopu rubrike *České mládeži, která chodí do srbskochorvatské školy nebo ji vychodila* (Češkoj mladeži, koja pohađa srpskohrvatske škole ili ih je završila)⁴⁰. Poziv na učenje materinjeg jezika bio je popraćen parolama poput: »Loš je Čeh koji ne zna češki pisati i čitati« ili »Samo onaj tko umije češki pisati i čitati, smije ponosno reći: Ja sam Čeh, Čehoslovak!«. Objavljivanje početnice češkoga jezika bilo je poticaj češkim društvima, koja su se u tom razdoblju počela u većem broju osnivati, da se priključe akciji za osnivanje škola⁴¹. Dok je na terenu prijedloge čeških društava za osnivanje škola provodio Čehoslovački savez, češke manjinske novine *Jugoslávští Čechoslováci* (Jugoslavenski Čehoslovaci), koje su uspješno izlazile u Daruvaru od 1922. do 1941. godine, na sebe su preuzele promidžbeni zadatak. Zajedničkim djelovanjem čehoslovačke vlade, Čehoslovačkoga saveza, o kojemu će biti više riječi u nastavku, i novina *Jugoslávští Čechoslováci*, u razdoblju od 1922. do 1925. godine, intenzivno su se otvarale češke privatne i dopunske škole⁴². Godine 1922. bila je otvorena privatna češka škola »Jan Amos Komenský« u Daruvaru, koja je također organizirala i tečaj češkog pravopisa i češke povijesti za odrasle. Škola je bila namijenjena osobama rimokatoličke vjeroispovijesti, ali su je pohađala i djeca drugih vjeroispovijesti. Izdržavala ju je Čehoslovačka beseda u Daruvaru, koja za to nije dobivala nikakvu pomoć iz državnog proračuna, Kako nije postojala niti školska zaklada, niti su se plaćale upisnina i školarina, Čehoslovačka beseda bila je primorana osloniti se na vlastita financijska sredstva⁴³. U Lipovljanima, naseljenim češkom i slovačkom manjinom, od 1922. uči-

39 *Československé listy* su izlazile u Zagrebu od 1919. do 13. kolovoza 1921. godine kada su ugašene zbog nedostatka financijskih sredstava, potpore službenog Praga i pomanjkanja entuzijazma uredništva koje više nije vjerovalo u nužnost izlaženja takve vrste lista.

40 *Československé listy*, br. 14, 15. V. 1920, str. 2.

41 Tijekom 1922. godine čehoslovačko Ministarstvo prosvjete počelo je sastavljati popis učitelja, koji bi željeli raditi u Kraljevini SHS, a plaćalo bi ih čehoslovačko Ministarstvo prosvjete. Svaz a Dolni Zem, *Československé listy*, br. 10, 13. IX. 1919, str. 1.

42 Prema čl. 16. Vidovdanskog ustava »manjinama druge rase i jezika daje se osnovna naobrazba na njihovom materinjskom jeziku pod pogodbama, koje će propisati zakon.« *Čulinović, F.; Dokumenti o Jugoslaviji, Školska knjiga, Zagreb, 1968. str. 218*

43 DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923-1938, Opći spisi, kut. 52; DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar, 1923-1927, Zapisnici

telj dopunske škole Matko Lukež podučavao je djecu češki i slovački jezik, što je bio kamen smutnje tamošnje češke i slovačke manjine. Naime, prema dogovoru trebali su naizmjenice predavati češki i slovački učitelji, no u skladu s tadašnjom čehoslovačkom politikom, pristizali su isključivo češki učitelji⁴⁴. U Ludini je od 1922. godine u dopunskoj školi predavao Václav Karas, dok je privatna češka škola Benešova bila otvorena 1923. u Hercegovcu⁴⁵. Iste je godine započeo tečaj češkog jezika u prostorijama djevojačke pučke škole u Bjelovaru⁴⁶. Također je 1923. godine bila osnovana dopunska škola u Uljaniku, gdje je učitelj i propovjednik bio František Mařík, te u Međuriću, gdje je podučavao Otakar Mikula, koji je od 1924. podučavao u Osijeku. Dopunska škola u Varaždinu radila je od 1922. do 1925. godine bez dozvole vlasti, a u Karlovcu je 1923. bila osnovana nedjeljna škola u okviru Češke besede i podučavao je učitelj Kopřiva. Dopunska češka škola Františkova Palackoga bila je otvorena u Kaptolu 1924. godine, da bi 1926. prerasla u privatnu školu, a školska je zgrada izgrađena 1932. godine⁴⁷. Godine 1924. Češka obec Bjelovar otkupila je zemljište za gradnju škole, na

školskog odbora, kut. 56; DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar, Opći spisi, 1939-1941, kut. 53, DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar, Razredni imenik, 1933-1934; kut. 1, DAB, fond 359, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar, 1922-1941. Prema tromjesečnom izvještaju od srpnja do rujna 1938., koje je škola J. A. Komenský podnijela kotarskom načelstvu u Daruvaru, u školi je bilo ukupno 127 učenika (84 muška i 43 ženska), koje su poučavala četiri učitelja (Ladislav Hlaváček, koji je bio u upravitelj škole, Miloslav Krejčárek, Vilma Grahovac i Josef Vaněk) te je navedeno da je škola od 1931. u privatnom vlasništvu Čehoslovačke besede u Daruvaru. Odlukom Ministarstva prosvjete od 11. X. 1926. propisan je nastavni plan za škole nacionalnih manjina, prema kojem se u svima mora i dalje zadržati četiri sata tjedno za materinji jezik i četiri sata za državni jezik. Nastava se vršila na češkom i djelomično srpskohrvatskom jeziku. Postojala je dopunska nastava iz ručnog rada, voćarstva i povrćarstva, no dodatni tečaj iz alfabete nitko nije pohađao. U školi su bili učitelji Franjo Brouček iz Dřevěnice u Čehoslovačkoj, kojeg je plaćalo čehoslovačko ministarstvo prosvjete i Dragutin Řehák iz Prekopakre, kojem je plaću osiguravala Čehoslovačka beseda u Donjem Daruvaru. Škola je ukupno imala četiri prostorije, a nastava se vršila u dvije, školsko igralište i jednu gimnastičku spravu te 24 ari vrta. Po pitanju učila, škola je posjedovala 4 slike za obuku, 1 globus, 12 zemljovida, 4 risarska predloška, 100 slika za obuku u prirodopisu, 63 komada u zbirci prirodina, 45 komada u zbirci fizikalnih aparata, 35 slika i modela za obuku u metričkom sustavu. Učiteljska knjižnica imala je 62 djela (65 svezaka), dok je učenička knjižnica imala 136 djela (154 svezaka). Ukupni školski godišnji troškovi iznosili su 75 795 dinara.

44 Češi a Slovaci v osadach Lipovlany a Krivaj / Česi i Slovaci u naseljima Lipovljani i Krivaj, Jednota, Daruvar, 2005. str. 19.

45 DAB, fond 322, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola Hercegovac, 1859-1958.

46 DAB, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, 344, kut. 2. Tečaj je započeo 1. rujna 1923, a prvi učitelj bio je Ladislav Hlaváček, kasniji upravitelj škole »J. A. Komenský« u Daruvaru.

47 Lukić, M.; Češka beseda, Požeški leksikon (ur. A. Petković), Skupština općine Slavonska Požeža, Slavonska Požeža, 1977. str. 71.

koju je (sa zemljištem) bilo utrošeno 393 201,20 dinara, a materijalnu pomoć za gradnju škole dao je i Čehoslovački savez, pozvavši na to i sve zemljake, te uputivši Češku obec da donacije potraži i preko slovačkih novina *Národná jednota* i čeških *Jugoslávští Čechoslováci*. Masarykova škola u Bjelovaru započela je s radom 1. rujna 1925. godine, na proslavu su povodom svečanog otvorenja škole bila pozvana sva češka društva, a snimka škole bila je poslana već spomenutom društvu »Komenský.« U školi su se osim nastave, održavale i proslave Čehoslovačkoga narodnoga blagdana, ulaznice su se prodavale u Čehoslovačkoj banci, a prihod je išao u korist siromašnih učenika⁴⁸. U Splitu škola nije bila otvorena zbog premalog broja djece, ali je 1924. godine pokrenut tečaj češkog jezika, dok je u Novim Plavnicama iste godine otvorena dopunska škola u okviru državne škole. Ukazom čehoslovačkog Ministarstva školstva i narodne prosvjete, knjižara Karla Mihote iz Praga poslala je knjige za školu u Plavnicama, no do osnutka tamošnje Čehoslovačke besede 1935. godine, brigu nad knjigama i njihovom katalogizacijama vodila je Češka obec u Bjelovaru⁴⁹. Postojale su i tzv. paralelke, škole s usporednom nastavom na češkom jeziku, osnivanje kojih je bilo dozvoljeno ondje gdje je bilo najmanje 30 učenika iz manjinskih redova. Takve su škole bile u u Končanici,⁵⁰ Velikim Zdencima, Brestovcu,⁵¹ Prekopakri i Golubnjaku (Holubňák)⁵². Školska zgrada u Donjem Daruvaru bila je izgrađena 1926. godine potpomognuta donacijama čehoslovačkog ministarstva prosvjete, koje je potpomagalo i Masarykovu školu u Bjelovaru. Ministarstvo školstva i narodne prosvjete u Pragu 1925. godine doniralo je 15 000 kruna za gradnju češke škole u Bjelovaru pod uvjetom da škola bude vlasništvo Češke obec i u Bjelovaru, koja se mora obvezati da zgradu neće nikome ustupiti ili prodati bez dozvole Ministarstva, te da će se zgrada koristiti samo za učenje češkoga jezika i općenarodno obrazovanje, dok će se za svaku drugu svrhu tražiti suglasnost

48 DAB, fond 745, Češka obec Bjelovar, Čehoslovačka škola Masarykova, 1925-1941, Spomenica, kut. 22; DAB, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, kut. 2; DAB, fond 745, Registar školskih rješenja, Čehoslovačka škola Masarykova, 1925-1941.

49 DAB, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, kut. 2; Jugoslávští Čechoslováci, br. 15, I. X. 1922, str. 70.

50 DAB, fond 433, Češka osnovna škola »Josip Ružička« Končanica, Ispitni izvještaji, 1880/81-1918/19, kut. 11; DAB, fond 433, Češka osnovna škola »Josip Ružička« Končanica, Ispitni izvještaji, 1919/20-1939/40, kut. 12.

51 DAB, fond 482, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Razredni imenici hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926/27-1930/31, kut. 30; DAB, fond 482, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Ispitni izvještaji hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926/27-1930/31, kut. 23; DAB, fond 482, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Češko odjeljenje, Glavni imenik, 1931/32-1959/60, kut. 42.

52 DAB, fond 828, Češka osnovna škola Golubinjak, , Registar školskih rješenja; DAB, fond 828, Osnovna škola Golubinjak, 1931-1941, Razredni imenik, 1882, kut. 1; Je česká škola školou státní? Jugoslávští Čechoslováci, br. 33, 18. VIII. 1932, str. 1-2.

Ministarstva. U suprotnom, Češka obec bila je dužna vratiti Ministarstvu dosadašnju, kao i sve buduće, potpore⁵³. Čehoslovačko Ministarstvo prosvjete već je 1922. godine češkoj školi »Jan Amos Komenský« spočitalo kako nema dovoljno financijskih sredstava za njezino potpuno održavanje te da u tome moraju sudjelovati i mještani⁵⁴, a kako smo već naveli, 1927. godine, Ministarstvo je smanjilo izdavanja za manjinske škole te je većina tereta pala na leđa Matice školske Čehoslovačkog saveza.

Neostvarena želja češke manjine u međuratnom razdoblju bilo je osnivanje srednje škole u Daruvaru, za što su se posebno zalagali Jaroslav Dittrich i Otto Sobotka u novinama *Jugoslávští Čechoslováci*. Dittrich je čak bio osnovao i fond za gradnju zgrade srednje škole, no velik je problem predstavljalo pomanjkanje učenika, učiteljskog kadra i materijalnih sredstava⁵⁵. Jedno se vrijeme češki predavao na gimnazijama u Daruvaru i Bjelovaru u obliku jezičnog tečaja te neko vrijeme na učiteljskoj školi u Pakracu, a pokušaj podučavanja češkog jezika javio se i u Osijeku. U Osijeku je školske godine 1937./38. češki jezik, kao neobavezan, uveden na Kraljevskoj državnoj trgovačkoj akademiji u obliku tečaja za učenike i učenice viših razreda Državne realne gimnazije i Muške realne gimnazije. Od studenoga 1940-e tečaj češkog jezika održavan je za učenike bjelovarske Državne realne gimnazije u Masarykovoj školi i pohađala su ga 33 učenika⁵⁶. Kako češka manjina u Savskoj banovini nije imala svoje gimnazije, 1938. godine se javila inicijativa za preuzimanje slovačke gimnazije u Bačkom Petrovcu, odnosno za njezino reorganiziranje u »državnu čehoslovačku gimnaziju« uz koju

53 DAB, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, kut. 2; DAB, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, kut. 3; Věstník Matice školské při Čsl. Svazu v Král. S.H.S, Jugoslávští Čechoslováci, br. 3, 20. I. 1927, str. 24. Godine 1926. škola je raspolagala s 435 256, 20 dinara, od toga je 72 401, 60 dinara doniralo Čehoslovačko ministarstvo školstva i narodne prosvjete čehoslovačko Ministarstvo vanjskih poslova 17 350 dinara, društvo Komenský 16 228 dinara, Čehoslovačka banka, podružnica Bjelovar 32 000 dinara, donacije pojedinaca 11 098, 25 dinara, ostala darivanja 26 691,85 dinara te pozajmica od Čehoslovačke banke 159 886, 50 dinara. U izvještaju Čehoslovačke općine Bjelovar za 1937. godinu Banskej upravi Savske banovine navodi se kako općina ima 34 redovna člana, 23 utemeljitelja i 54 pomagača, dobiva potporu od Ministarstva prosvjete u Pragu, posjeduje 1644 knjiga (od toga se 42 člana služe knjižnicom, a pročitano je 456 knjiga) te da se predavanja (o Masaryku, Benešu, Nj. V. kralju Petru II. i oslobođenju Jugoslavije i Čehoslovačke) održavaju u prostorijama Masarykove škole.

54 DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923-1938, Opći spisi, kut. 52. Od Ministarstva se tražilo 1 500 dinara za potporu škole, ali i dovođenje struje do jedne od školskih prostorija.

55 F. B.; Česká střední škola, Jugoslávští Čechoslováci, br. 30, 28. VII. 1927, str. 243-244.

56 DAO, fond 387, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek, 1933-1939, Izvještaj tajnika o radu Jugoslavensko-čehoslovačke lige u Osijeku u 1937/38. društvenoj godini, knj. I, kut. 1; DAB, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, kut. 3.

bi postojao i internat Čehoslovačkog saveza, koji bi, predlagalo se, nosio ime po Milanu Hodži, no taj prijedlog nikada nije bio ostvaren⁵⁷.

Mnogo veći interes češke manjine polučila je inicijativa za osnivanjem gospodarske škole. Poticaj je bilo osnivanje ženske Privatne gospodarske ili gazdinske škole u Novome Sadu u listopadu 1922., koju je osnovalo Središnje društvo čehoslovačkih žena u Kraljevini SHS⁵⁸. *Jugoslávští Čechoslováci* bili su ispunjeni zahtjevima za osnivanjem češke gospodarske škole, koja bi »imala praktičnu i teoretsku nastavu, a osoba kojoj bi bilo povjereno vođenje škole trebala bi biti zainteresirana kako za uspjeh cijeloga gospodarstva, tako i same škole⁵⁹«. Ideja je polučila velik interes među seoskom manjinom. Javljali su se čitatelji s idejama kako to realizirati i s prijedlozima da se u češkim društvima, dok se ne osnuje gospodarska škola, održavaju poučna predavanja kako se prede, tka, izrađuju boje, lakovi i sl.⁶⁰. Višegodišnja nastojanja rezultirala su osnivanjem *Prokúřpové odborné hospodářské školy* (Prokupova strukovna gospodarska škola) 1927. godine u Velikim Zdencima. Ime je dobila prema poslaniku čehoslovačke Narodne skupštine i predsjedniku Domovine iseljenih Čehoslovaka u Pragu Adolfu Prokúřpeku, a 1930-e škola je preseljena u Daruvar⁶¹. Poduka je bila isključivo na češkom jeziku, a školska je godina trajala od 1. studenoga do 1. travnja, odnosno u razdoblju kad je bilo najmanje poljodjelskih radova. U školi se podučavalo »ispravno pisati, crtati, mjeriti, brinuti se o životinjama i usjevima, unapređivanju oranica, zadruga, o zadružnom i gospodarskom računovodstvu, mljekarstvu, vođenju gospodarstva i dr«. U sastavu škole bio je i internat,⁶² a 1936. banska

57 Bilo je izračunato kako bi se gradnjom internata pojedino dijete moglo školovati za 300 dinara mjesečno. S ciljem utvrđivanja stavova kako češke tako slovačke manjine, predlagalo se da Čehoslovački savez provede anketu o osnivanju učeničkih domova u Bačkom Petrovcu. *Kořínek; F.*; Spoluprací všech k lepším zítřkům, Jugoslávští Čechoslováci, br. 2, 13. I. 1938, str. 1; Lístek z dějin Čs. Obce v Záhřebě, Jugoslávští Čechoslováci, br. 6, 9. II. 1939, 3; br. 8, 26. II. 1939, str. 3; Sjedinení krajanů v Záhřebě v jediném spolku, Jugoslávští Čechoslováci, br. 24, 16. VI. 1939, str. 3.

58 Jugoslávští Čechoslováci, br. 15, 1. X. 1922, str. 70.

59 *Malásek, F.*; Založme si československou školu hospodářskou!, Jugoslávští Čechoslováci, br. 16, 15. X. 1922, str. 78; *Isti*; Dejte nám hospodářskou školu, Jugoslávští Čechoslováci, br. 34-35, 3. IX. 1925, str. 242-243; *S.*; Naše hospodářská škola, Jugoslávští Čechoslováci, br. 31, 5. VIII. 1926, str. 274; Co je s hospodářskou školu v Zdencích? Jugoslávští Čechoslováci, br. 35, 1. IX. 1927, str. 292.

60 *Ljubojević, I.*; U radu je spas, u znanju je moć, Jugoslávští Čechoslováci, br. 17-18, XI. 1922, str. 84.

61 Jugoslávští Čechoslováci, br. 43, 25. X. 1928, str. 6.

62 Učenici, koji su ga pohadali trebali su donijeti svoj jastuk, pokrivač, dva tanjura, čašu, žlicu,

uprava Savske banovine u Zagrebu izdvojila je 5000 dinara za potrebe gospodarske škole⁶³. U proljeće 1933. godine u Daruvaru je bio pokrenut i mjesečni gospodarski tečaj za djevojke⁶⁴.

U srpnju 1940. godine, ban Banovine Hrvatske Ivan Šubašić donio je odluku o otvaranju pučkih škola za djecu manjina. Prema banovnoj odluci, u Banovini Hrvatskoj bilo je dozvoljeno otvoriti »odio pučke škole s nedržavnim nastavnim jezikom, koja nijesu ni hrvatske, ni srpske ni slovenske narodnosti«⁶⁵. Češke manjinske škole djelovale su sve do 16. lipnja 1941., kad su odlukom ministra bogostovlja i nastave Mile Budaka, na području Nezavisne Države Hrvatske, ukinute »sve srpsko-konfesionalne pučke škole, sve privatne češke pučke škole, te svi odjeli na državnim hrvatskim pučkim školama sa češkim nastavnim jezikom na cijelom području Nezavisne Države Hrvatske. Ovom se odlukom ne ukidaju privatne pučke slovačke škole niti odjeli na državnim hrvatskim pučkim školama sa slovačkim nastavnim jezikom«, što ne treba čuditi jer je Slovačka među prvima priznala Nezavisnu državu Hrvatsku⁶⁶.

vilicu i nož. Stanovanje je bilo besplatno, ali za hranu svaki »učenik za sebe treba donijeti, koliko mu je potrebno.« *Hašpl, F.; Procházka, J.;* Návěští Prokúpkovy odborné hospodářské školy v Daruvaru na školní rok 1932-33, Jugoslávští Čechoslováci, br. 36, 8. IX. 1932, str. 1; Naša hospodářská škola, Jugoslávští Čechoslováci, br. 14, 5. IV. 1934, str. 1; VII. výroční zpráva odborné hospodářské školy Prokúpkovy v Daruvaru, Jugoslavie, na školní rok 1933-1934, Jugoslávští Čechoslováci, br. 18, 3. V. 1934, str. 3-5; Deset rok už seje požehnáni, Jugoslávští Čechoslováci, br. 45, 11. XI. 1937, str. 1-2.

63 K.; Bánská zpráva v Záhřebě podporuje naši hospodářskou školu, Jugoslávští Čechoslováci, br. 39, 25. IX. 1936, str. 3.

64 Náš prvý hospodyňský kurs, Jugoslávští Čechoslováci, br. 15, 4. V. 1933, str. 1.

65 DAB, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, kut. 3; Otvaranje pučkih škola za djecu manjina, Novosti, br. 197, 19. VII. 1940, str. 6. Za otvaranje škola morali su biti ispunjeni određeni uvjeti: a) u mjestu za koje se traži takav odio, u znatnoj mjeri stanuju državljani Kraljevine Jugoslavije s nedržavnim materinim jezikom; b) ako za traženi novi odio ima najmanje 30 učenika dotičnog materinje jezika. Iz opravdanih razloga odobrit će ban i otvorenje ovakvog odjela i s manje djece, ukoliko taj broj nije manji od 25; c) djeca jedne nedržavne narodnosti ne mogu polaziti školu druge nedržavne narodnosti; d) djeca državnoga (hrvatskog, srpskog, slovenskog) materinje jezika moraju polaziti pučku školu s državnim nastavnim jezikom, a djeca druge narodnosti i jezika mogu polaziti odjele pučke škole s državnim nastavnim jezikom, mjesto odjele svoga materinje jezika, ako to zahtijevaju roditelji; e) djeca stranih državljana se mogu - prema želji njihovih roditelja - primati ili u odjele s državnim nastavnim jezikom ili u odjele svoga materinje jezika, ako takovi u mjestu postoje i ako u njima imade slobodnog mjesta; f) djeca stranih državljana ne mogu se uzimati u obzir za uvjet naveden pod 2; g) ako u jednom mjestu ima više odjela iste narodnosti, oni mogu imati upravitelja, koji se postavlja iz redova nastavnika tih odjela; h) učitelji odjela nedržavne narodnosti treba da pored hrvatskoga jezika potpuno vladaju i jezikom dotične narodnosti; i) odluku o otvaranju pučke škole za druge narodnosti donosi ban na molbu roditelja, koja se podnosi nakon izvršenog upisa učenika.

66 DAB, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, kut. 3.

Zdravstveno prosvjećivanje

Uz to što su se češka društva usrdno zalagala za prosvjećivanje pripadnika manjine, koji su u prvim desetljećima XX. stoljeća bili zaokupljeni borbom za preživljavanje i očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta, nastojala su sudjelovati i u razvoju medicinske skrbi i zaštite na prostoru koji je manjina nastanjivala. Upravo stoga su se češke manjinske novine aktivno uključile u potražnju radnih mjesta vezanih uz zdravstvenu struku. Tako se primjerice 1911. godine tražio liječnik u Daruvaru,⁶⁷ iduće godine liječnik u Vinkovcima i čak četiri liječnika u Bjelovaru,⁶⁸ dok je jedna babica iz Češke tražila posao u »jednoj od južnoslavenskih zemalja⁶⁹«. No, list je ujedno javljao i kako se nitko ne javlja na te oglase, iako u Hrvatskoj nije bilo dovoljno liječnika⁷⁰. Naime, na prostoru Hrvatske prije Prvog svjetskog rata bio je manjak liječnika, koji su se školovali u gradskim središtima Austro-Ugarske Monarhije (Graz, Beč, Prag, Budimpešta, Innsbruck). Po povratku u domovinu su dobivali namještenja u bolnicama u gradovima, otvarali su privatne ordinacije kao liječnici opće medicine ili specijalisti, te djelovali kao kotarski liječnici i nisu imali potrebe za radom na selu. Nakon osnivanja Medicinskog fakulteta u Zagrebu (1917.) liječnici su opet službu tražili po gradovima u čemu im je Ministarstvo zdravlja izlazilo u susret obznanivši 1924. godine da se »u buduće odobrava privatna praksa liječnicima u *varošima* bez obzira na broj stanovnika jer da ima previše liječnika«⁷¹. Godine 1930., zakonom o zdravstvenim općinama odlučeno je kako seoske općine s više od 6000 stanovnika postaju samostalne zdravstvene općine, dok se one općine, koje nisu samostalne, trebaju udružiti s drugima u udružene zdravstvene općine, koje na svakih 10 000 stanovnika trebaju platiti po jednog općinskog liječnika. Zakonom o zdravstvenim općinama iz 1930-e, određene su dužnosti općinskog liječnika u samostalnoj i udruženoj zdravstvenoj općini. Među ostalim se u dužnosti ubrajalo besplatno liječenje siromašnih, zdravstveno prosvjećivanje naroda, prijedlozi i sudjelovanje u asanaciji, sprečavanje i suzbijanje zaraznih bolesti i povremeno obilaženje područja⁷².

Seoske su općine bile svjesne tog problema dok se istodobno Prosvjetni i gospodarski odbor žalio na nedovoljan interes češke gradske inteligencije za život manjine, naglašavajući kako gradski liječnici, agronomi i veterinari izbjegavaju čak i gostovanje u češkim društvima na selu⁷³. Tako je u Daruvaru bila potreba

67 Český list, br. 2, 25. VI. 1911, str. 8.

68 Český list, br. 11, 16. III. 1912, str. 8; Nový český list, br. 4, 29. VI. 1912, str. 8.

69 Český list, br. 11, 24. IX. 1911, str. 8.

70 Nový český list, br. 17, 3. V. 1913, str. 6.

71 Nikolić, N.; Sremac, Z.; Hrvatsko selo i medicina. Zdravstveno politička rasprava, Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva Gospodarska sloga, Zagreb, 1941. str. 43

72 Nikolić, N.; Sremac, Z.; Hrvatsko selo i medicina, str. 64-65.

73 Matušek, J.; Česi u Hrvatskoj, str. 97.

za »liječnikom sa stalnom plaćom, koji bi mogao vršiti besplatan pregled«, dok su mještani Prekopakre bili mišljenja ukoliko – selo ne može dobiti liječnika koji bi besplatno pregledavao i liječio, trebao bi barem biti jeftiniji. Selo Trojeglava tražilo je da se zdravstvo financira pravednim oporezivanjem: »Da se bolnica ili ukine ili dade za sve jednako. Treba da se ukine prva i druga klasa, te da se dade svakome rada i kruha, jer i jednog i drugog u našoj zemlji ima. Veliki postotak ne bi tada bolovao«⁷⁴. I ondje gdje je bilo liječnika, seljaci im nisu odlazili što zbog pomanjkanja higijenske prosvijećenosti, što zbog pomanjkanja financijskih sredstava, ali i teškoće dolaska do liječnika. No, kao problem se također javljalo nepovjerenje u medicinu i stručnost liječnika, kao i svojevrсна nelagoda ili nezadovoljstvo pristupom liječnika bolesnicima. Javljali su se i slučajevi kada su seljaci bili nezadovoljni političkim opredjeljenjem liječnika te su tražili »narodne« ili »banske« liječnike. Iako nije bilo mnogo pritužbi na liječnike da su alkoholičari, u nekim se selima spominjalo da se po liječnika mora ići u »birtiju« jer se tamo zadržava⁷⁵.

Alkohol nije predstavljao problem samo pojedinim liječnicima. Već smo spomenuli kako su prve češke manjinske novine *Český list* poručivale kako bi u češkim društvima pripadnici manjine trebali naći duhovnu okrepu i spas od odnarođivanja, po mogućnosti uz knjigu, a nikako uz alkohol. No, sklonost uživanju alkoholnih pića među pripadnicima češke manjine nije prestala niti u međuratnom razdoblju te su se u borbu protiv alkoholizma uključile i novine *Československé listy*, a borbu protiv prekomjernog uživanja alkohola nastavio je list *Jugoslávští Čechoslováci*. Uredništvo lista obratilo se manjini riječima: »Naš list te neće vrbovati niti za jednu političku stranku [...] gledat ćemo tvoje srce otvrdnulo teškom borbom za egzistenciju, tvoj slatki materinji jezik koji si često za komad kruha izbacivao kroz vrata, tvoju često alkoholom otupjelu svijest«⁷⁶. Očigledno su se zabave u češkim društvima odvijale uz veliku količinu alkoholnih pića, posebice nakon odluke Ministarstva financija prema kojoj se nisu plaćali posebni porezi na alkoholna pića prilikom dobrotvornih i humanih zabava⁷⁷. Sam je list bio protkan parolama poput *Rakija ubija - alkohol truže*, uz svesrdnu podršku ženskog dijela češke populacije, te je u siječnju 1925. godine izašao besplatan prilog *Naše vítězství u boji proti alkoholismu, prostituci, sobectví a zločinnosti*

74 Nikolić, N.; Sremac, Z.; Hrvatsko selo i medicina, str. 23-24.

75 Nikolić, N.; Sremac, Z.; Hrvatsko selo i medicina, str. 63.

76 Jugoslávští Čechoslováci, br. 3-4, 1. i 15. IV. 1922, str. 17.

77 DAB, fond 344, Češki obec Bjelovar. Opći spisi, 1919-1934, kut. 2. Generalna direkcija posrednih poreza objašnjava: »Da točenje pića na zabava dobrotvornih i humanih društava s humanim ciljem, kad ova to vrše u sopstvenoj režiji, ne podvrgavaju taksi iz Tar. br. 62 taks. tarife, jer to nije točenje pića na sitno, nego povećanje dobrotvornih prihoda u cilju postignuća većeg prihoda od zabave.« Ministarstvo financija, generalna direkcija posebnih poreza Beograd, raspis 121.

(Naša pobjeda u borbi protiv alkoholizma, prostitucije, sebičnosti i zločina)⁷⁸. *Jugoslávští Čechoslováci* pokušali su rubrikom *Zdravotnictví* (Zdravstvo) utjecati na zdravstvene, prehrambene i higijenske navike češke manjine te se uzimanjem godišnje pretplate mogao dobiti jedan besplatan liječnički savjet dok je istodobno uredništvo čitateljima poručivalo kako je produljenje životnog vijeka povezano s poboljšanjem zdravstvenih navika⁷⁹.

Kao ni liječnici, prekomjernog uživanja u alkoholu nisu bili pošteđeni niti učitelji čeških škola. O tome svjedoči dopis kotarskoga poglavara u Daruvaru upućenog u travnju 1929. godine Čehoslovačkoj privatnoj školi Daruvar, u kojem upozorava na ponašanje učitelja. »Svakim danom bez obzira jeli to djelatni dan ili dan odmora vidjaju se učiteljska lica, pa i iz najdaljih mjesta u Daruvaru gdje trate vrijeme, a da za to od ni od koga odobrenja nemaju, niti se brinu da ga zatraže, ako bi možda i po poslu trebali. Na žalost, dešava se i to, da neka učiteljska lica posvećuju veliki dio vremena našoj rak-rani – piću, zaboravljajući svoju svetu dužnost, da prosvjećuju zaostale klase i da im predaju dobar primjer kako će napredovati duševno toliko i materijalno.« Stoga je odlučeno da svaki učitelj mora imati dozvolu za dolazak u Daruvar, a i da će se voditi stroga evidencija o svakom pojedincu »u prečestom pohadjanju gostiona i posvećivanju velikog dijela vremena istoj svrsi, a osobito za časa obuke te istupanja pred školskom djecom u stanju nedostojnom«⁸⁰. Istodobno je Ministarstvo prosvjete uputilo dopis Prosvjetnom odjelu u Osijeku upozoravajući kako »upotreba alkohola veoma štetno utiče na telesni i duševni razvoj ljudski«, te kako je primijećeno kako »se pojedini članovi našeg naroda često odaju alkoholizmu«. Da se to suzbije, naloženo je svim učiteljima osnovnih škola da »sistematski rade da se kod poverene im dece stvori temeljno saznanje o štetnosti alkohola po ljudski život i decu navikavaju na odvratnost prema upotrebi alkohola.«, te da im istodobno ukažu na »konkretne primere prekomerne upotrebe alkohola ako se takvi primeri mogu naći u samom mestu«⁸¹. Iste godine niz ženskih, humanitarnih i socijalnih društava i udruga u Kraljevini Jugoslaviji (Crveni križ, Društvo za obranu djeteta, Žensko društvo i dr.) održalo je u Beogradu skup posvećen borbi protiv alkoholizma. Na skupu je donesena rezolucija, kojom se zahtijeva oštra borba protiv alkoholizma. Među ostalim, u rezoluciji se tražilo uvođenje predavanja o štetnosti alkohola u svim školama, zabrana konzumiranja alkoholnih pića vojnim licima i prometnom oso-

78 Prilog je bio službeni časopis društva »Božjih boraca« iz Praga. Iako je reklamiran kao besplatan, na njemu je bila cijena od 80 helera.

79 *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 13/14, rujan 1922, str. 1; *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 19, 1. 12. 1922, str. 93-94.

80 DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923-1927, Zapisnici školskog odbora, kut. 56.

81 DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923-1927, Zapisnici školskog odbora, kut. 56.

blju, zabrana stupanja u brak alkoholičarima, viša porezna stopa na alkoholna pića te direktna i od vlasti podržana promidžba protiv alkohola⁸².

Što se tiče samih higijenskih uvjeta među najmlađim pripadnicima manjine, u školama je svake godine bilo provođeno obvezno cijepljenje protiv velikih boginja⁸³. Na poticaj Lige za suzbijanje tuberkuloze u Osijeku, veliki župan osječke oblasti obratio se 1926. godine okružnicom svim srednjim, stručnim i građanskim školama da podnesu izvještaj o higijenskim uvjetima u školama u toj oblasti, što se odnosilo i na češku školu u Daruvaru. Ustanovljeno je kako djeca piju iz posude u kojoj se služi voda ili »u najboljem slučaju imaju jednu čašu, kojom se svi služe, a to se kosi s higijenskim propisima«. Na svu sreću, prema izvještaju je u većini škola bilo dovoljno pljuvačnica, no »na žalost u tom su pogledu nekoje škole zaostale, jer se po staroj navici još pljuje u pijesak«. U istom se izvještaju također navodi kako se »uzvitlavanjem prašine sa neimpregniranih podova najviše prenose klice tuberkuloze, to se u tom pogledu od nadležnih vlasti, koje izdržavaju školske zgrade mora najenergičnije zahtijevati, da podove u školama (u školskim sobama i na hodnicima) mažu uljem ili što češće ribaju lugom«. Također je iz jedne od škola javljeno kako »uslijed velikog prometa dolazi u zgradu silna prašina, koje okolnosti nijesu ni najmanje utješljive za zdravstveni napredak djece, koja se obučava, bilo u hladnim, bilo u prašljivim prostorijama«. Iz nekih je izvještaja vidljivo »kako lekari školski ili uredovni (sreski i općinski) ne posvećuju dovoljno brige higijenskim prilikama u školama, nego se samo ograničavaju na svoja predavanja«⁸⁴. Prema izvještaju češke privatne škole «Jan Amos Komenský» u Donjem Daruvaru, šk. god. 1927.-1928., od ukupno 78 djece u osnovnoj školi bilo ih je bolesno četvero (jedno muško i troje ženskih) zbog bolesti dišnih putova, dok ih je sedmero imalo difteriju, i to troje u vrtiću (zabavište) i četvero u osnovnoj školi⁸⁵.

U borbi za opismenjivanje, a za bolje zdravstvene uvjete manjine, poslužili su filmovi. Predavanja popraćena slikama i filmovima bila su mnogo razumljivija, i pamtljivija. Tako je 1921. godine kotarska oblast u Daruvaru uputila molbu Zdravstvenom odsjeku u Zagrebu u kojoj se traži osiguravanje smještaja lokalnim liječnicima u Zagrebu, gdje će dobiti upute glede načina uporabe filma⁸⁶. Obrazovni su program pripadnici češke manjine imali prilike gledati i u kinema-

82 Hnutie proti alkoholizmu v Juhoslávii, *Nádej*, br. 6, lipanj 1929, str. 44.

83 DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923-1927, Zapisnici školskog odbora, kut. 56. Usp. *Petranović, B.*; Istorija Jugoslavije 1918-1988, sv. 1, Nolit, Beograd, 1989. str. 81-85.

84 DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923-1927, Zapisnici školskog odbora, kut. 56.

85 DAB, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923-1938, Opći spisi, kut. 52.

86 *Dugac, Ž.*; Zdravstveno prosvjećivanje filmom ranih 1920-ih u Hrvatskoj, Časopis za suvremenu povijest, 3/2009, Zagreb, 2009. str. 759

tografu Ćirilo-Methodskih zidara u Zagrebu, koje se je sustavno reklamiralo u manjinskom tisku⁸⁷. Godine 1924., u Kraljevini SHS bio je prikazivan čehoslovački film o radu »autokolone« na suzbijanju zaraznih bolesti,⁸⁸ dok je Škola narodnog zdravlja u Zagrebu započela s intenzivnom prosvjetnom filmskom djelatnošću po samom osnutku⁸⁹. Prosvjetni i gospodarski odbor Čehoslovačkog saveza organizirao je brojna predavanja popraćena fotografijama, dijafilmovima i dijapozitivima, a na molbu Prosvjetnog odbora i gospodarskog odbora šef, Odsjeka za zdravstvenu propagandu Škole narodnog zdravlja u Zagrebu, Drago Chloupek, 30. listopada 1935. godine odobrio je prikazivanje »higijenskih i gospodarskih filmova u mjestima Bjelovar, Nova Plavnica, Novoseljani, Ždralovi, Rovište, Sv. Ivan Žabno, Predavac, Bulinac, Dol. Kovačica, Narta, Gudovac, Srpska Kapela, Tvrda Reka, Severin«, a iduće godine »propagandnih filmova« u kotarima Bjelovar, Garešnica, Grubišno Polje, Čazma, te je (kao i prethodne godine) dostavio Čehoslovačkom savezu popis svojih filmova⁹⁰. Filmovi su se također posuđivali iz Čehoslovačke i na te su načine češki zemljoradnici imali priliku vidjeti filmove o naprednom gospodarstvu, štednji, higijeni i zdravstvu.

Zaključak

Pripadnici češke manjine, većinom naseljeni na području današnje Požeške, Bjelovarsko-križevačke, Virovitičke, Zagrebačke i Vukovarsko-srijemske županije, trudili su se razviti društveni, kulturni i prosvjetni život i time sačuvati svijest o nacionalnoj pripadnosti i materinji jezik. U tu su se akciju aktivno uključile prve češke novine na hrvatskom prostoru *Český list*, koje su ciljanu skupinu pretplatnika tražile među najširim slojevima, pokušavajući doprijeti do seoskog stanovništva te raditi na njegovu buđenju i samosvijesti, a njihovu su misiju uspješno nastavile novine *Československé listy* i *Jugoslávští Čechoslováci*. Novine su se posebice zalagale za gospodarski napredak i politička prava doseljenika, kao i za osnivanje manjinskih škola i društava. Za to su im služila češka društva, čija je

87 Nový český list, br. 21, 24. 5. 1913, str. 2.

88 Novi film ministarstva nar. zdravlja u RČS, Liječnički vjesnik, 1/1924, Zagreb, 1924. str. 289.

89 Povjerenstvo za suzbijanje tuberkuloze već 1919. ističe važnost uporabe kinematografa pri njezinom suzbijanju. *Majcen, V.*; Filmska djelatnost Škole narodnog zdravlja »Andrija Štampar« (1926.–1960.), Hrvatski državni arhiv, Zagreb 1995; *Isti*; Obrazovni film. Pregled hrvatskog obrazovnog filma, Hrvatski državni arhiv, Hrvatska kinoteka, Zagreb, 2001. str. 97-99, 125-127; *Škrabalo, I.*; 101 godina filma u Hrvatskoj 1896.-1997., Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998. str. 34; *Dugac, Ž.*; Zdravstveno prosvjećivanje, str. 759.

90 DAB, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1935.-1940., Opći spisi, kut. 3. Za Dragu Chloupeka prema prezimenu pretpostavljamo da je bio češkoga podrijetla. U tom je razdoblju Škola narodnog zdravlja raspolagala sa 107 filmova, od toga 66 zdravstveno-higijenskih. *Majcen, V.*; Filmska djelatnost, str. 69-71, 79.

svrha prvenstveno bila obrazovno-poučna i zabavna. S ciljem povezivanja čeških društava, ali i češke i slovačke manjine, 1921. godine bila je osnovana krovna češka i slovačka organizacija pod nazivom Čehoslovački savez. Među važnijim pitanjima koja je Savez trebao riješiti istaknuto je otvaranje čeških škola, konačno rješavanje pitanja državljanstva te osnivanje novčarskih zavoda i gospodarskih društava. U skladu s tim 1926. godine kao radno tijelo Čehoslovačkog saveza bila je osnovana Matica školska, a 1931. godine bio je osnovan Prosvjetni i gospodarski odbor Čehoslovačkog saveza, s ciljem isključivog bavljenja kulturnom djelatnošću češke manjine. Zalaganjem odbora bile su osnivane nove besede, ali i dječje besidke i omladinski kružoci te je odbor predstavljao češku manjinu u Čehoslovačkoj i organizirao jezične tečajeve i studentske stipendije, čime je kulturna djelatnost odbora bila intenzivno vezana uz njegovanje češkoga jezika. Također od 1921. godine, s ciljem jačanja slavenske solidarnosti na području Kraljevine SHS, počinje osnivanje društava koja su nosila naziv Jugoslavensko-čehoslovačka liga te je bilo planirano da se lige posvete prosvjećivanju manjine po selima priređujući prosvjetna, gospodarska i higijenska predavanja i tečajeve, kao i predavanja »iz svih područja života čehoslovačkih seljaka«. Zajedničkim djelovanjem čehoslovačke vlade, Čehoslovačkog saveza i manjinskih novina *Jugoslávští Čechoslováci* u razdoblju od 1922. do 1925. godine, intenzivno su se otvarale češke privatne i dopunske škole. Uz to što su češka društva usrdno djelovala na prosvjećivanju pripadnika manjine, koji su u prvim desetljećima XX. stoljeća bili zaokupljeni borbom za preživljavanje i očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta, aktivno su sudjelovala i u razvoju medicinske skrbi i zaštite i time promicanju ideja Štamparove Škole narodnog zdravlja na prostoru koji je manjina nastanjivala. U tome im je veliki problem predstavljao alkohol, te su već početkom XX. st. manjinske novine poručivale svojim čitateljima kako je doista smisao društava naći duhovnu okrepu, no ne uz alkohol. Želeći da smjernice zdravstvenog prosvjećivanja budu svima dostupne te da se u njihovu primjenu aktivno uključe svi pripadnici manjine, manjinske novine imale su i rubrike posvećene narodnom gospodarstvu i zemljoradnji, dok su češka društva organizirala brojna poučna predavanja popraćena fotografijama, dijafilmovima i dijapozitivima te higijenskim i gospodarskim filmovima iz Škole narodnog zdravlja, ali i iz Čehoslovačke, te su na taj način češki zemljoradnici imali priliku vidjeti filmove o naprednom gospodarstvu, štednji, higijeni i zdravstvu. Iz svega navedenog možemo zaključiti kako je djelovanje češke i slovačke manjine bilo u skladu s postavkama Andrije Štampara kako »pitanje narodnog zdravlja i rad na njegovom unapređenju nije monopol lekara, nego se s njim treba baviti svi bez razlike. Samo ovom zajedničkom saradnjom može se unaprediti narodno zdravlje«⁹¹.

91 U borbi za narodno zdravlje. Izabrani članci Andrije Štampara (ur. M. D. Grmek), Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1966. str. 96.

Izvori i literatura

Arhivski izvori

1. Državni arhiv Bjelovar, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1919-1934, Opći spisi, kut. 2.
2. Državni arhiv Bjelovar, fond 344, Češka obec Bjelovar, 1935-1940, Opći spisi, kut. 3.
3. Državni arhiv Bjelovar, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar (1923-1938), Opći spisi, kut. 52-53.
4. Državni arhiv Bjelovar, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar (1923-1927), Zapisnici školskog odbora, kut. 56.
5. Državni arhiv Bjelovar, fond 359, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar, Razredni imenik (1933-1934), kut. 1.
6. Državni arhiv Bjelovar, fond 359, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar (1922-1941).
7. Državni arhiv Bjelovar, fond 322, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola Hercegovac (1859-1958).
8. Državni arhiv Bjelovar, fond 745, Čehoslovačka škola Masarykova (1925-1941). Spomenica, kut. 22.
9. Državni arhiv Bjelovar, fond 745, Čehoslovačka škola Masarykova (1925-1941).
10. Državni arhiv Bjelovar, fond 433, Češka osnovna škola »Josip Ružička« Končanica (1880-1992), Ispitni izvještaji, 1880/81-1918/19, kut. 11-12.
11. Državni arhiv Bjelovar, fond 322, Registar školskih rješenja, Češka osnovna škola Hercegovac (1859-1958).
12. Državni arhiv Bjelovar, fond 482, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Češko odjeljenje (1926-1931). Razredni imenici hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926/27-1930/31, kut. 30.
13. Državni arhiv Bjelovar, fond 482, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Češko odjeljenje (1926-1931). Ispitni izvještaji hrvatskih i čeških odjeljenja, 1926/27-1930/31, kut. 23.
14. Državni arhiv Bjelovar, fond 482, Osnovna škola Daruvarski Brestovac, Češko odjeljenje, Glavni imenik, 1931/32-1959/60, kut. 42.
15. Državni arhiv Bjelovar, fond 828, Češka osnovna škola Golubinjak (1931-1941), Registar školskih rješenja, 326.
16. Državni arhiv Bjelovar, fond 828, Češka osnovna škola Golubinjak (1931-1941), Razredni imenik, 1882, kut. 1.
17. Državni arhiv Osijek, fond 413, Češka (Čehoslovačka) beseda u Osijeku (1913-1941), kut. 1.
18. Državni arhiv Osijek, fond 387, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek (1933-1939), knj.1, kut. 1.
19. Državni arhiv Osijek, fond 387, Jugoslavensko-čehoslovačka liga Osijek (1933-1939), Izvještaj tajnika o radu Jugoslavensko-čehoslovačke lige u Osijeku u 1937/38. društvenoj godini, knj.1, kut. 1.
20. Hrvatski državni arhiv, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1921, kut. 47.
21. Hrvatski državni arhiv, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1931, kut. 53.
22. Hrvatski državni arhiv, fond 1363, Pravila ujedinjenih udruženja Češke besede i Čehoslovačke obec, 2304.
23. Hrvatski državni arhiv, fond 1363, Pravila Češke besede u Osijeku, Zapisnik prvoga kongresa Čehoslovaka u Osijeku održavanog 28. i 29. juna 1921, 2294.

24. Hrvatski državni arhiv, fond 526, Čehobanka d.d. Zagreb (Čehoslovenska banka d.d. Zagreb 1921-1942).
25. Hrvatski državni arhiv, fond 1363, Pravila »Čehoslovačkog saveza u kraljevini SHS«, 2294.

Novinske tiskovine

1. VII. výroční zpráva odborné hospodářské školy Prokúpkovy v Daruvaru, Jugoslavie, na školní rok 1933-1934, Jugoslávští Čechoslováci, br. 18, 3. V. 1934, str. 3-5.
2. *Bezdiček, J.*; K nové práci, Jugoslávští Čechoslováci, br. 5, 2. II. 1939, str. 1.
3. Co je s hospodářskou školou v Zdenčích? Jugoslávští Čechoslováci, br. 35, 1. IX. 1927, str. 292.
4. Češi a Slovaci v osadach Lipovlany a Krivaj / Česi i Slovaci u naseljima Lipovljani i Krivaj, Jednota, Daruvar, 2005.
5. Český list, br. 2, 25. VI. 1911, str. 8.
6. Český list, br. 11, 24. IX. 1911, str. 8.
7. Český list, br. 11, 16. III. 1912, str. 8.
8. Československý Sváz v Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, Národní jednota, br. 8, 24. II. 1927, str. 3.
9. Československé listy, br. 14, 15. V. 1920, str. 2.
10. Československé listy, br. 10, 12. III. 1921, str. 1.
11. Deset rok už seje požeňání, Jugoslávští Čechoslováci, br. 45, 11. XI. 1937, str. 1-2.
12. *F. B.*; Česká střední škola, Jugoslávští Čechoslováci, br. 30, 28. VII. 1927, str. 243-244.
13. *Hašpl, F., Procházka, J.*; Návěští Prokúpkovy odborné hospodářské školy v Daruvaru na školní rok 1932-33, Jugoslávští Čechoslováci, br. 36, 8. IX. 1932, str. 1.
14. Hnutie proti alkoholizmu v Juhoslávii, Nádej, br. 6, lipanj 1929, str. 44.
15. Je česká škola školou státní? Jugoslávští Čechoslováci, br. 33, 18. VIII. 1932, str. 1-2.
16. Jugoslávští Čechoslováci, god. 1, br. 13/14, rujan 1922, str. 1.
17. Jugoslávští Čechoslováci, br. 3-4, 1. i 15. IV. 1922, str. 17.
18. Jugoslávští Čechoslováci, br. 15, 1. X. 1922, str. 70.
19. Jugoslávští Čechoslováci, god. 1, br. 19, 1. XII. 1922, str. 93-94.
20. Jugoslávští Čechoslováci, br. 43, 25. X. 1928, str. 6.
21. Jugoslávští Čechoslováci, br. 18, 2. V. 1940, str. 1.
22. K činnosti našich krajanských spolků z hranicemi, Nový český list, br. 5, 24. I. 1914, str. 1.
23. *K.*; Bánská zpráva v Záhřebě podporuje naši hospodářskou školu, Jugoslávští Čechoslováci, br. 39, 25. IX. 1936, str. 3.
24. *Kořínek; F.*; Spoluprací všech k lepším zítřkům, Jugoslávští Čechoslováci, br. 2, 13. I. 1938, str. 1.
25. *Krajan*; Po více než stu letech, zakládají si v Ivanově Sele Besedu, Jugoslávští Čechoslováci, br. 2, 11. I. 1934, str. 2.
26. Krajanům na úvaženou, Nový český list, br. 31, 2. VIII. 1913, str. 1.
27. Lístek z dějin Čs. Obce v Záhřebě, Jugoslávští Čechoslováci, br. 6, 9. II. 1939, 3; br. 8, 26. II. 1939, str. 3.
28. *Ljubojević, I.*; U radu je spas, u znanju je moć, Jugoslávští Čechoslováci, br. 17-18, XI. 1922, str. 84.
29. Mad'risace mezi Jihoslovany a charvatský narodní svatek, Nový český list, br. 4, 16. VII. 1911, str. 1.
30. *Malásek, F.*; Založme si československou školu hospodářskou!, Jugoslávští Čechoslováci, br. 16, 15. X. 1922, str. 78.

31. *Malásek, F.*; Dejte nám hospodařskou školu, Jugoslávští Čechoslováci, br. 34-35, 3. IX. 1925, str. 242-243.
32. *Matušek, J.*; Česká beseda v Daruvaru po II. svetově válce, Jednota, br. 4, 1. II. 1958, str. 3.
33. *Matušek, J. (J. M.)*; Jihoslované a Češi v minulosti, Jednota, br. 9, 3. III. 1979, str. 15; br. 10, 10. III. 1979, str. 15; br. 11, 17. III. 1979, str. 15; br. 12, 24. III. 1979, str. 15; br. 14, 7. IV. 1979, str. 15.
34. *Matušek, J.*; Češi v jihoslovanských zemích, Jednota, br. 1, 1. I. 1983, str. 19; br. 4, 22. I. 1983, str. 19; br. 7, 12. II. 1983, str. 19.
35. Náš prvý hospodyňský kurs, Jugoslávští Čechoslováci, br. 15, 4. V. 1933, str. 1.
36. Naša hospodařská škola, Jugoslávští Čechoslováci, br. 14, 5. IV. 1934, str. 1.
37. Němečtí učitelé z Čech do Charvatska?, Nový český list, br. 13, 28. III. 1914, str. 1.
38. Nový český list, br. 4, 29. VI. 1912, str. 8.
39. Nový český list, br. 17, 3. V. 1913, str. 6.
40. Nový český list, br. 21, 24. 5. 1913, str. 2.
41. *S.*; Naše hospodařská škola, Jugoslávští Čechoslováci, br. 31, 5. VIII. 1926, str. 274.
42. Sjednocení krajanů v Záhřebě v jediném spolku, Jugoslávští Čechoslováci, br. 24, 16. VI. 1939, str. 3.
43. *Strohal, R.*; Češi mezi Chorvaty, Jugoslávští Čechoslováci, br. 52, 24. XII. 1929, str. 1-2.
44. Svaz, Československé listy, br. 20, 21. V. 1921, str. 1-2
45. Věstník Matice školské při Čsl. Svazu v Král. S.H.S, Jugoslávští Čechoslováci, br. 3, 20. I. 1927, str. 24.
46. Význam zlákladání českých spolků v cizině, Nový český list, br. 17, 26. IV. 1913, str. 1.
47. Zpráva Osvětového odboru při Čs. Svazu, Jugoslávští Čechoslováci, br. 15, 4. V. 1933, str. 3-4.

Literatura

1. *Auerhan, J.*; Čechoslováci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Mad'arsku a v Bulharsku, Knihovna Československého ústavu zahraničního, Praha, 1921.
2. *Auerhan, J.*; Československá větev v Jugoslavii, Knihovna Československého ústavu zahraničního, Praha, 1930.
3. *Čulinović, F.*; Dokumenti o Jugoslaviji, Školska knjiga, Zagreb, 1968.
4. *Dugac, Ž.*; Zdravstveno prosvjećivanje filmom ranih 1920-ih u Hrvatskoj, Časopis za suvremenu povijest, 3/2009, Zagreb, 2009. str. 751-762.
5. *Folprecht, J.*; Čechoslováci v Jugoslavii, Spolek »Komenský«, Praha, 1936.
6. *Grmek, M.D.(ur.)*; U borbi za narodno zdravlje. Izabrani članci Andrije Štampara, Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, Zagreb, 1966.
7. *Hanzl, J.; Matušek, J.; Orct, A.*; Borbeni put I. Čehoslovačke brigade »Jan Žižka z Trocnova« NOVJ, Čehoslovački savez u Jugoslaviji, Daruvar, 1968.
8. *Klaić, V.*; Krapinski gradovi i legende o njima, Tiskara i litografija C. Albrechta, Zagreb, 1909.
9. *Klaić, V.*; Povijest Hrvata, sv. 1-3, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1975.
10. *Lukić, M.*; Češka beseda, u: *Petković, A.*; Požeški leksikon, Skupština općine Slavonska Požeга, Slavonska Požeга, 1977. str. 71.
11. *Majcen, V.*; Filmska djelatnost Škole narodnog zdravlja »Andrija Štampar« (1926.-1960.), Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 1995.

12. *Majcen, V.*; *Obrazovni film. Pregled hrvatskog obrazovnog filma*, Hrvatski državni arhiv, Hrvatska kinoteka, Zagreb, 2001.
13. *Matušek, J.*; *Česká beseda v Daruvaru 1907-1982*, Jednota, Daruvar, 1982.
14. *Matušek, J.*; *Vnykající Češi v životě Chorvatska*, Naš koutek, 2/1992, Daruvar, 1992. str. 20.
15. *Matušek, J.*; *Česi u Hrvatskoj*, Jednota, Daruvar, 1996.
16. *Matušek, J.*; *Dosud nezname dokumenty o Českem dome v Daruvaru*, Přehled kulturních, li terárních a školských otázek, 20/2000, Daruvar, 2000. str. 86-91.
17. *Matušek, J.*; *Beseda a mladež 1907-1941*, Přehled kulturních, literárních a školských otázek, 21/2001, Daruvar, 2001. str. 3-22.
18. *Mutavdžić, K.*; *Zavičajno pravo. Zakon od 30. travnja 1880. ob uređenju zavičajnih odnošaja i prijašnji propisi o stečenju i gubitku zavičajnoga prava*, Naklada Knjigotiskare C. Albrecha, Zagreb, 1894.
19. *Nikolić, N.*; *Sremac, Z.*; *Hrvatsko selo i medicina. Zdravstveno politička rasprava*, Zavod za proučavanje seljačkog i narodnog gospodarstva Gospodarska sloga, Zagreb, 1941.
20. *Novi film ministarstva nar. zdravlja u RČS*, Liječnički vjesnik, 1/1924, Zagreb, 1924. str. 289.
21. *Pepeonik, J.*; *Česi u Hrvatskoj. Prilog poznavanju djela Savsko-dravskog međurječja*. Geografski glasnik, 29/1967, Zagreb, 1967. str. 44-59.
22. *Petranović, B.*; *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, sv. 1, Nolit, Beograd, 1989.
23. *Pirkmajer, O.*; *Zakon o državljanstvu*, Izdavačka knjižara G. Kona, Beograd, 1929.
24. *Pravila Saveza Jugoslovensko-čehoslovačkih liga u Kraljevini Jugoslaviji*, Savez jugoslovensko-čehoslovačkih liga, Beograd, 1936.
25. *Škrabalo, I.*; *101 godina filma u Hrvatskoj 1896.-1997.*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998.
26. *Vaculik, J.*; *Emigracija Čeha u Hrvatsku i njihova poslijeratna reemigracija*, Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru, 2/2008, Bjelovar, 2008. str. 117-124.

Summary

Vlatka Dugački

Activities of Czech societies in Slavonia in educational and health-care education of minorities in the first half of the 20th century

Members of the Czech minority, mostly living in the area of present Požega-Slavonia, Bjelovar-Križevci, Virovitica, Zagreb and Vukovar-Srijem counties, tried to develop a social, cultural and educational life thus preserving the notion of a national identity and their mother tongue. Czech newspapers published in Croatia got actively involved, seeking new subscribers among the widest masses, trying to reach to the rural population and work on their awakening and self-confidence. Newspapers especially fought for economic prosperity and political rights of immigrants and for the foundation of schools and societies for minorities. For this, they used Czech societies, whose purpose was mostly educational and entertaining, and by whose credits Czech private and complementary schools were frequently opened. Along with working diligently on the education of minority members, who were, in the first decades of the 20th century, preoccupied with the struggle to survive and preserve a national and cultural identity, Czech societies were also active in developing health care and protection, organizing numerous lectures with photographs, filmstrips and slides as well as educational films about hygiene and economy, reaching to the widest masses of the Czech minority members.

Key words: Czech minority, Slavonia, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia.